

Надія НАРОЖНА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри академічного хорового
та інструментального мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

Лариса ОСТАПЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри академічного хорового
та інструментального мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ДИРИГЕНТІВ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВІВ

У статті висвітлено комплекс педагогічних аспектів щодо розвитку диригентських здібностей майбутніх хорових диригентів. Розкрито педагогічні механізми взаємодії диригента та учасників творчого акту. Обґрунтовано специфіку професійної діяльності диригента хорового колективу.

Ключові слова: диригентські здібності, виконавські задатки, хор, диригент, творча діяльність.

В статье освещен комплекс педагогических аспектов развития дирижерских способностей будущих хоровых дирижеров. Раскрыт комплекс педагогических механизмов взаимодействия дирижера и участников творческого акта. Обоснована специфика профессиональной деятельности дирижера хорового коллектива.

Ключевые слова: дирижерские способности, исполнительские задатки, хор, дирижер, творческая деятельность.

The article covers the complex of pedagogical aspects of the development of conducting abilities of future choir conductors, the complex of pedagogical mechanisms of interaction of the conductor and participants of the creative act is revealed. The specificity of the professional activity of the conductor of the choir collective is revealed.

Key words: conductor's abilities, performances, choir, conductor, creative activity.

Постановка проблеми. Як відомо, диригентська професія є однією з найскладніших у музичному і художньому світі, адже вона – поліфункціональна і вимагає від музиканта диригентсько-виконавських, музичних, педагогічних, організаторських та інших здібностей, які є складовими диригентської обдарованості.

Психологи стверджують, що обдарованість – категорія, що розвивається і змінюється у процесі творчої діяльності людини. Ці обставини варто враховувати і в хоровій педагогіці. Якісні зміни в обдарованості особистості насамперед залежать від певних складових її здібностей. Також слід урахувати й те, що в структурі диригентської обдарованості, як і в будь-якій іншій, є основа, від якої залежить майбутня успішна діяльність людини в тій чи іншій сфері. У структурі диригентської обдарованості такою основою виступають диригентсько-виконавські дані (задатки).

Метою статті є розкриття специфічності музичних здібностей диригента хорового колективу, а також їх вплив на його професійну діяльність.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Спільне музикування багатьма музикантами (В. Краснощоків, К. Пігров, К. Виноградов, А. Готліб) розглядалося як дієвий засіб розвитку музичних здібностей. У центрі уваги дослідників перебувають такі проблеми: оволодіння активно-творчо-контактним стилем керування хоровим колективом (А. Козир); формування навичок педагогічного керівництва співацьким гуртом (А. Карпун); обґрунтування теоретичних і методичних засад вищої диригентсько-хорової освіти (Т. Смирнова). Сучасний період у музиці позначився спробами виявити нові шляхи розвитку, усвідомлення доцільності теоретичного обґрунтування наукових засад, утілення демократичних і гуманістичних ідей у загальну організацію системи вищої диригентсько-хорової освіти (А. Авдієвський, П. Ковалик, А. Мархлевський, А. Мірошникова, В. Палкін, Т. Смирнова, О. Тимошенко).

Виклад основного матеріалу. На наявність диригентсько-виконавських задатків і здібностей варто звертати увагу ще під час прийому до музично-освітніх закладів різного рівня, більше приділяти уваги

їхньому розвитку в процесі навчання студентів хормейстерській справі. Уважне і методично правильне ставлення до розвитку музично-творчих задатків майбутнього диригента хору допоможе більш якісно вирішувати проблему профілювання в хоровій освіті, яка має суттєве значення для подальшого розвитку хорової культури. Дійсно, якщо головним ядром у структурі обдарованості особистості є не диригентсько-виконавські, а педагогічні чи музичні дані, то, орієнтуючись на них, можна вести підготовку талановитих хорових педагогів, учителів для шкіл, керівників аматорських хорових колективів.

Оптимальне вирішення проблеми професійної спрямованості та профілізації майбутніх музикантів залежить і від науково-теоретичної розробки проблеми спеціальних здібностей, їх класифікації, визначення конкретних шляхів удосконалення та розвитку.

Питання розвитку диригентських навиків є важливими в теорії диригентсько-хорової освіти. Як відомо, для здійснення диригентсько-виконавської діяльності потрібен особливий диригентський дар, який передбачає: музичні здібності, сильну виконавську волю, здатність передавати і виражати жести, мімікою, пантомімою інтонаційний та художній зміст музики, задатки внутрішнього відчуття музики, диференційовану і концентровану увагу, швидкість, миттєвість реакції, наявність співочого голосу. Хормейстерський і виконавський досвід свідчить, що професія хорового диригента вимагає, аби студенти володіли педагогічним і організаторським даром та артистизмом.

Розглядаючи питання про здатність до диригування, звернемося до наукових визначень цього поняття у психологічній науці. Так, термін «здібність» у психології трактується як: 1) загальний комплекс схильності людської особистості до тієї чи іншої діяльності; 2) спеціальні дані, які характеризуються як окремі складні здібності.

На жаль, розробка теорії спеціальних задатків, зокрема диригентсько-виконавських, не одержала достатнього науково обґрунтованого висвітлення у навчально-методичній та дослідницькій літературі з хорового мистецтва на відміну від розробки загальної теорії здібностей. Аналіз навчально-методичної літератури з хорового і симфонічного диригування засвідчує, що автори інколи плутають природні диригентські дані з музичними даними та з тими якостями чи знаннями, вміннями і навичками, якими повинен оволодіти диригент у ході навчання і практичної діяльності. Це стосується праць відомих хорових педагогів і майстрів хорового та симфонічного диригування, які так чи інакше розглядали питання диригентських даних. Більшість авторів справедливо вказували на окремі диригентські здібності, однак не робили спроби ґрунтовно їх проаналізувати та розкрити сутність і значення для формування художньо-виконавської майстерності.

Після аналізу та узагальнення навчально-методичних матеріалів таких авторів, як Л. Андрєєва, М. Багриновський, С. Казачков, М. Колесса, П. Чесноков, можна зробити такі висновки:

- короткий огляд фахової літератури свідчить про відсутність чіткої теорії диригентських здібностей;

- питання диригування зазвичай розглядається з боку технології і особливостей диригентської діяльності;

- автори, даючи визначення диригентським даним, нерідко допускають неточності, а інколи й неправильно трактують ці дані, ототожнюючи їх зі знаннями, вміннями й навичками;

- спеціальним диригентським здібностям відводиться незначна роль порівняно з музичними і зовнішніми диригентськими даними;

- деякі автори лише вказують на диригентські задатки, не даючи повної характеристики їх значення для диригентської діяльності, а інколи, виявляючи головні з них, не наголошують на їх особливому значенні для диригентської професії;

- хорові диригенти і педагоги, звертаючись у своїх працях до якостей диригента, які належать до його здібностей, як правило, лише констатують ці дані, а не розкривають їх у процесі формування і виховання, не вказують, як їх виявити і розвивати;

- ряд музикантів і диригентів помилково вважають, що музикальність – головний і єдиний критерій оволодіння диригентською професією. Наявність музикальності як важливої здатності для оволодіння будь-якою музичною діяльністю ще не є гарантією для оволодіння мистецтвом диригування, оскільки для цього необхідні специфічні диригентські задатки.

Вважаємо, що автори різноманітних праць із диригування, мабуть, не ставили своїм завданням показати чітку теорію диригентських здібностей. Тому розробку такої теорії варто розпочати, звичайно, спеціалістам диригентської справи, базуючись при цьому на загальній психологічній теорії здібностей.

Сучасна психологічна наука визначає, що кожна окрема спеціальна здатність до будь-якої діяльності має свою структуру. В цій структурі відомий учений-психолог О. Ковальов виокремлює «опорні», «головні» та «допоміжні» властивості [4].

Опрацювавши наукову літературу з диригування відомих хорових педагогів, майстрів хорового і симфонічного диригування, їх вислови і визначення диригентського хисту, відгуки в пресі про їх диригентсько-виконавську діяльність, можна запропонувати таку класифікацію диригентських здібностей.

Опорними властивостями здібності до диригентської діяльності є:

- музичні дані;
- внутрішнє відчуття музичного образу;
- творча уява і фантазія.

До головних (провідних, визначальних) властивостей відносять такі специфічні здібності:

- сильну виконавську волю;
- здатність виражати в жестах, міміці, пантомімі зміст художньо-музичного образу.

До допоміжних якостей відносять:

- емоційну рухливість, вразливість;
- яскраво виражений темперамент;
- концентровану й диференційовану увагу;
- швидкість реакції;
- сенсомоторні якості й технічні передумови;

- особливі риси характеру: владність, стриманість, вимогливість, врівноваженість, самовладання, товариськість та ін.;

- співочий голос.

Однак наявність усіх цих якостей ще не гарантує повноцінної диригентської діяльності без педагогічного й організаторського хисту, тобто здатності до практичної діяльності. Крім того, достатньо високим має бути рівень загальних здібностей, які повинні входити до структури такого психологічного поняття, як диригентське обдарування. Наявність в особистості усіх цих якостей і здібностей – випадок рідкісний та є ознакою талановитості і навіть геніальності. В цілому успіх у диригентській діяльності, безумовно, залежить від органічної єдності, синтезу всіх властивостей, якостей, спрямування людської особистості.

Здатними до диригування можна вважати лише тих індивідів, в яких наявні музичні (опорні) та диригентські (головні) здібності. Означені здібності тісно пов'язані та взаємообумовлені. Яскраві музичні здібності благодатно впливають на розвиток диригентських і навпаки. Відсутність чи послаблений розвиток музичних або основних диригентських здібностей, на нашу думку, не можна замінити нічим іншим. Головні диригентські дані не можуть бути компенсовані музичними, а лише поєднуючись, можуть взаємовпливати один на одного. У диригентсько-хоровій діяльності, на нашу думку, компенсувати можна лише допоміжні диригентські дані.

Вагомою протилежністю здібностям є поняття «нездатність», «неспроможність», що створює несприятливу ситуацію для засвоєння певного виду діяльності, виконання її та вдосконалення в ній. Нездатність – це ступінь невідповідності даної особистості вимогам визначеної діяльності. Неспроможність до певної діяльності – явище більш складне, ніж просто відсутність хисту. Зважаючи на це, важливим моментом аналізу кожної спеціальної здібності є визначення причин нездатності до певної діяльності, аби врахувати їх при визначенні професійного хисту до диригентської чи іншої діяльності, а якщо це можливо – й усунути їх.

Якщо у навчально-методичній літературі з диригування можна визначити окремі диригентські здібності, то визначити і розглянути неспроможність до диригування – практично неможливо. Звернемося до небагатьох прикладів із диригентсько-хорового досвіду. У своїх порадах, адресованих молодим диригентам, П. Чесноков звертав увагу на негативні моменти в диригентській практиці з боку диригента [8]. Прояв безвідповідальності, розхлябаності, брутальності в поведінці диригента – вкрай негативне явище. Така особистість не може дати хорошему колективі відчуття художньо-естетичного задоволення. Такий диригент – не художник.

М. Багриновський у своїй книзі «Диригентська техніка рук» [2] до негативних рис характеру диригента відносив нервозність, невпевненість у собі та «фальшивий сором». Такі риси характеру, на його думку, не лише гальмують, а й заважають диригентській діяльності, а також кваліфікуються як нездатність

до диригування. Лише вислів «нервозність» не зовсім підходить до змісту описаного явища. Цю неспроможність до диригування краще визначити як драгівливість, збудливість певної особи.

У цілому, питання про «неспроможність» у літературі з диригування висвітлене найменше, ніж будь-яке інше питання теорії здібностей. Разом із тим, наукова розробка питання диригентської нездатності має досить важливе практичне значення для формування і розвитку диригентських здібностей.

Отже, на основі спостережень за роботою багатьох хороших диригентів, педагогів, а також даних із літературних джерел, можна визначити деякі компоненти диригентської неспроможності:

- поверхове, споглядальне ставлення до диригентської професії – вигадана схильність, адже істинна схильність, як відзначали О. Ковальов і В. М'ясищев, це – «емоційно-вольове ставлення до діяльності»;

- незначний інтерес до диригування, байдуже, безпристрасне відношення до цієї професії;

- флегматичний темперамент;

- обмежена фантазія та творча увага;

- негативні риси характеру: замкнутість, лінощі, нерішучість, сором'язливість, розхлябаність, драгівливість;

- наявність іншої яскравої спеціальної здібності та непереборне бажання до її втілення.

Висновки. Представлені авторами теоретичні висновки, що ґрунтуються на вивченні наукової літератури з психології та диригування, не претендують на всебічне і вичерпне вирішення цього питання, а є лише спробою зробити деякі узагальнення на шляху до більш повного теоретичного його вирішення.

Подальша розробка проблеми діагностики, формування і розвитку диригентських здібностей залежатиме від ґрунтовної наукової розробки й експериментальної перевірки теоретичних висновків спільно з ученими-психологами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Л. М. Методика преподавания хорового дирижирования / Л. М. Андреева. – Москва: Музыка, 1969. – 120 с.
2. Багриновский М. М. Дирижерская техника рук / М. М. Багриновский. – Москва, 1947. – 295 с.
3. Казачков С. А. Дирижерский аппарат и его постановка / С. А. Казачков. – Москва, 1967. – 198 с.
4. Ковалев А. Г. Психология личности / А. Г. Ковалев. – Изд. 2-е., испр. и доп. – Москва, 1965. – 288 с.
5. Колесса М. Ф. Основы техники диригування / М. Ф. Колесса. – Київ, 1973. – 197 с.
6. Питання диригентської майстерності / упор. М. Канерштейн. – Київ, 1980. – 183 с.
7. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – Москва, 1972. – 312 с.
8. Чесноков П. Г. Хор и управление им / П. Г. Чесноков. – Москва, 1961. – 240 с.

Дата надходження до редакції: 14.11.2017 р.